

Л. П. КРАСНОПОЛЬСЬКА

*Людмила Петрівна Краснопольська, аспірантка
Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова*

УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Кримінальне провадження на підставі угод є одним із особливих порядків кримінального провадження, який регламентовано главою 35 КПК, а також одним із інститутів кримінального процесуального права. Цей інститут є проявом концепції відновлювального правосуддя, яка стала однією з відмінних тенденцій розвитку сучасного судочинства у світі.

Практика укладання угод в кримінальному провадженні неодноразово була предметом розгляду у ЄСПЛ, який зазначив, що саме по собі існування таких спрощених процедур не суперечить Конвенції з прав людини та практиці ЄСПЛ. Так, в одному з рішень Суду у справі «Ніколов проти Болгарії» ЄСПЛ зазначив, що застосування спрощеної процедури на підставі угоди про визнання винуватості та загалом спрощення процедур на підставі Рекомендації № К (87)18, безперечно, має переваги для обвинуваченого та правосуддя загалом, оскільки скорочує тривалість кримінального провадження, швидко визнаючи винуватість особи та міру її відповідальності, крім того, спрощує вирішення питань цивільної відповідальності та відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним **правопорушенням**¹.

Мета дослідження – розкриття та вирішення проблем удосконалення процесуальної форми реалізації інституту провадження на підставі угод.

Чинним КПК України передбачено можливість укладення таких видів угод: про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим; між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Глава 35 КПК України, яка визначає особливості кримінального провадження на підставі угод, не дає самого поняття угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. При цьому зазначається, що угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ч. 2 ст. 469 КПК України)².

Угоди в кримінальному провадженні – це інститут кримінального процесу, спрямований на скорочення й спрощення процедури розгляду кримінальних проваджень, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження ресурсів та часу, що витрачаються на розгляд кримінального провадження, а також поза-судове вирішення конфліктних ситуацій, зменшення навантаження на органи досудового розслідування та суд (суддю).

Угода про примирення – це добровільна угода між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, в якій узгоджуються умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого за умови вчинення ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого.

Угода про визнання винуватості – це добровільна угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого залежно від його дій після початку кримінального провадження або після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у розслідуванні кримінального правопорушення⁴.

Головною метою запровадження цих угод є забезпечення принципу процесуальної економії, за умови суворого дотримання прав сторін та загальних засад здійснення правосуддя у кримінальному провадженні угоди можуть досить вдало та доцільно застосовуватися в кримінальному процесі України.

Законодавцем передбачено порядок ініціювання та укладення угод, який зводиться до наступного:

У ч. 1 ст. 469 КПК зазначено, що суб'єктом ініціювання (ініціатором) укладення угоди про примирення може бути лише потерпілий чи підозрюваний (обвинувачений).

Саме цим особам як найбільш заінтересованим у результатах розгляду провадження законодавець надав право вирішувати між собою питання про закінчення процесу у спрощеній формі за відсутності спору між ними. А згода на примирення цих осіб (потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого)) є основним елементом укладення угоди про примирення. Вести переговори (домовлятися) стосовно укладення угоди про примирення можуть, крім цих осіб, захисник, представник (законний представник) та інша особа, погоджена сторонами кримінального провадження (за винятком слідчого, прокурора або судді). При цьому слід звернути увагу, що згідно зі ст. 55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. З наведеного вбачається, що угоду про примирення може бути укладено із представником юридичної особи у разі завдання їй майнової шкоди.

У п. 1 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» зазначено, що угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Такий підхід слід використовувати, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим.

Кримінальний процесуальний закон забороняє слідчому, прокурору або судді ініціювати укладення угоди про примирення та домовлятися про її зміст, але законодавець в ч. 7 ст. 469 КПК покладає на слідчого, прокурора обов'язок поінформувати підозрюваного, потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. Отже, слідчий, прокурор при ознайомленні сторін кримінального провадження з їхніми правами повинні письмово повідомити та роз'яснити їм про право укласти угоду про примирення. Заборона втручання слідчого, прокурора або судді у процес примирення сторін має на меті забезпечити сторонам право на вільне волевиявлення та вирішення кримінально-правового конфлікту без втручання державних органів.

Угоду про примирення може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої і середньої тяжкості, у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

У кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів угода про примирення не укладається, за винятком кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється щодо кримінальних правопорушень, визначених ст. 477 КПК³.

Укладення угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК). Наприклад, якщо обвинувачений до проголошення ним останнього слова дійде згоди з потерпілим щодо укладення угоди (її змісту), він може перед останнім словом або під час своєї промови заявити про це суду. У такому випадку суд, надаючи можливість обвинуваченому закінчити свій виступ, згідно з ч. 3 ст. 474 КПК невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Слід мати на увазі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угоду може бути укладено з одним (кількома) з підозрюваних, обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Якщо ж кримінальне провадження здійснюється стосовно однієї особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кількох окремих кримінальних правопорушень, серед яких є тяжкий чи особливо тяжкий злочин і злочин невеликої тяжкості, внаслідок вчинення якого потерпілому було завдано шкоди, угоду про примирення може бути укладено щодо злочину невеликої тяжкості. Кримінальне провадження в такому випадку (стосовно зазначеного кримінального правопорушення) має бути виділено в окреме провадження, про що слідчий, прокурор вносить постанову, а суддя постановляє ухвалу (оригінал рішення про виділення провадження підшивається до виділеного провадження, а копія долучається до матеріалів кримінального провадження, з якого воно виділено). У разі, якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного й того ж кримінального правопорушення, угоду може бути укладено та затверджено лише з усіма потерпілими. При цьому укладається одна угода, у якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваним, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Недотримання цих вимог закону відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК є підставою для відмови у затвердженні угоди.

Якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма потерпілими, угоду може бути укладено з одним чи кількома потерпілими. У такому випадку угода про примирення укладається з кожним потерпілим окремо, а кримінальне провадження, щодо якого сторони досягли згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Частиною 2 ст. 469 КПК передбачено, що суб'єктом ініціювання (ініціатором) укладення угоди про визнання винуватості може бути лише прокурор або підозрюваний (обвинувачений). Вказаний вид угод може бути ініційовано та укладено зі сторони обвинувачення виключно прокурором, а отже, за наявності бажання укласти угоду про визнання винуватості підозрюваний (обвинувачений) звертається з клопотанням про укладення угоди безпосередньо до прокурора, який здійснює процесуальне керівництво розслідуванням конкретного кримінального провадження^{4,9}.

Угоду про визнання винуватості може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, за умови, що цими кримінальними правопорушеннями завдано шкоду лише державним чи суспільним інтересам.

Слід звернути увагу, що в Особливій частині КК вжито термін «громадські інтереси», а не «суспільні інтереси», незважаючи на те, що ці словосполучення різняться семантично, у контексті КПК їх слід розуміти

як тотожні⁸. У ч. 4 ст. 469 КПК зазначається, що таку угоду не може бути укладено у провадженні, в якому бере участь потерпілий, тобто щодо злочинів чи кримінальних проступків, внаслідок вчинення яких було завдано шкоди правам та інтересам окремих громадян і/або інтересам юридичних осіб, а також у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоди внаслідок вчинення таких злочинів.

У разі якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно кількох осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними (обвинуваченими), відповідно до вимог ч. 8 ст. 469 КПК угоду може бути укладено з одним (кількома) із підозрюваних (обвинувачених). Кримінальне провадження стосовно особи (осіб), з якими досягнуто згоди щодо укладення угоди про визнання винуватості, на підставі постанови прокурора або ухвали суду підлягає виділенню в окреме провадження залежно від того, на якій із двох стадій кримінального процесу (досудового розслідування або судового розгляду) сторонами було ініційовано укладення угоди. Виділення кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями ст.ст. 217, 334 КПК³.

Укладення угоди про визнання винуватості, так як і угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК)⁹.

Статтею 470 КПК передбачені обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості: ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення (підозри); наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Зміст угоди про примирення та угоди про визнання винуватості повинен відповідати вимогам ст.ст. 471, 472 КПК.

Проаналізувавши зазначені статті, можна вказати, що спільними елементами, які повинні зазначатися в змісті цих угод, є:

- сторони цих угод;
- формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- істотні для відповідного кримінального провадження обставини;
- узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням;
- наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК;
- наслідки невиконання угод⁸.

Окремими елементами, які повинні бути зазначені в угоді про примирення, є розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний, обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення.

Шкода може бути відшкодована підозрюваним (обвинуваченим) до моменту укладення угоди, або в угоді може бути зазначено строк відшкодування шкоди. Відшкодування шкоди можливе не лише у грошовому виразі, а також шляхом вчинення винною особою певних дій на користь потерпілого (вибачення, повернення майна чи предметів, відновлення порушених прав, вчинення дій, узгоджених із потерпілим тощо).

Окремими елементами, які повинні бути зазначені в угоді про визнання винуватості, є беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення та обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце).

У заключній частині угоди про примирення та угоди про визнання винуватості зазначається дата їх складання, а також підписи сторін цих угод.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є:

- для підозрюваного, обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК;
- для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного, обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК, а для підозрюваного, обвинуваченого – також його відмові від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК (ст. 473 КПК).

Отже, слід визнати, що кримінальне провадження на підставі угод є досить ефективним механізмом вирішення кримінального провадження. Без сумніву, позитивним є те, що права потерпілого можуть бути якісно захищені при реалізації угоди про примирення, невиконання якої загрожує досить суворими наслідками для обвинуваченого. Реалізація угоди про визнання винуватості також може мати позитивні наслідки і

сприяти виконанню завдань кримінального судочинства. Крім того, слід зазначити, що Україна, запровадивши угоди в кримінальному процесі, вдосконалює законодавство відповідно до світових стандартів, які вже давно передбачають інститут медіації. Поширення посередництва у кримінальних провадженнях та забезпечення реалізації угод між потерпілим і правопорушником може суттєво прискорити здійснення правосуддя завдяки спрощенню процедури, а це на фоні великої кількості правопорушень у державі може суттєво розвантажити правоохоронні органи для провадження більш тяжких кримінальних правопорушень.

¹ Вільгушинський М. Й. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування / М. Й. Вільгушинський, М. В. Сироткіна // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6. – С. 97–112.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред.: В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2012. – Т. 2. – 664 с.

⁴ Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

⁵ Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. – 3-тє вид., допов. – К. : Скіф, 2013. – 256 с.

⁶ Серєда Г. П. Особливості угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / Г. П. Серєда // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 5–9.

⁷ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.

⁸ Удалова Л. Д. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, І. В. Паризький. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 184 с.

⁹ Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / А. В. Форостяний // Юридичний часопис. – 2013. – № 2 (6). – С. 64–69.

Резюме

Краснопольська Л. П. Угоди в кримінальному судочинстві України.

У статті розглянуто основні положення інституту угод про примирення, про визнання винуватості, проведено аналіз його застосування, відзначено позитивні та негативні аспекти реалізації цього інституту у кримінальному процесі України.

Ключові слова: інститут угоди про примирення; інститут угоди про визнання винуватості, медіація; дискреційні провадження; принципи примирення.

Резюме

Краснопольская Л. П. Соглашения в уголовном судопроизводстве Украины.

В статье анализируются проблемы становления и развития новой формы уголовного производства – производство на основании соглашения о примирении и признании вины, достижение компромисса между сторонами судопроизводства. При этом раскрываются пути совершенствования такой формы судопроизводства. Отражены позитивные и негативные аспекты реализации указанного института в уголовном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: процессуальная форма, сделки, компромисс, признание вины, судопроизводство.

Summary

Krasnopolska L. Agreements in the criminal trial of Ukraine.

Annotation: Problem of the criminal proceedings on the basis of agreements. This article analyses the problems of formation and development of a new form of criminal proceedings, the proceedings on the basis of agreements on recognition of culpability. Procedural shortcomings are a form of proceedings and ways of its improvement.

Key words: procedural form, agreement, acknowledgment of guilt, litigation. judicial form, transactions, legal proceeding, the criminal proceeding.